

Kunst in Mondiaal Perspectief – KiMP

De acht thema's van het bijscholingsprogramma

Eerste tweeluik: donderdag 17 maart 2022

1. Maken en doen

Om iets te maken zetten kunstenaars overal ter wereld materiaal in: een bepaalde substantie, de stem, een klank, het menselijke lichaam zelf (performatieve kunsten). Het materiaal dat de kunstenaar hanteert, is niet een passieve, willoze substantie die hij of zij geheel naar de hand kan zetten – de kunstenaar als meester van de materie – het materiaal stelt kunstenaars ook in staat hun verbeeldingskracht uit te oefenen en niet alleen omdat het simpelweg voorhanden is. Het materiaal spreekt hen aan, daagt hen uit. Er zijn hier twee kanten in het spel, de ene betreft de gedachte dat materie een zeker handelingsvermogen wordt toegekend, de andere kant betreft het gegeven dat de beschouwer zich door een werk voelt aangetrokken, aangesproken of afgestoten. Het kunstwerk als aanwezigheid en in zijn materialiteit doet een appèl op de beschouwer.

Een van de werken die centraal zal staan is van de Ghanese kunstenaar El Anatsui, *In the World, but don't know the world*, 2009. Vanuit dit werk wordt ingegaan op materiaal, verwijzingen en de cultureel-politieke context van het werk, en worden verbindingen gelegd met ander kunstenaars en culturen, onder meer Remy Jungerman en Dinh Q. Lê uit Vietnam.

Literatuur: Tim Ingold, *Making. Anthropology, Archaeology, Art and Architecture*. London/NY, Routledge 2013.

2. Affect en agency

Met affect wordt de mogelijkheid aangeduid om te raken of geraakt te worden, om op te treden en een verandering te veroorzaken, een emotionele reactie teweeg te brengen. Dit wordt meestal aan de mens toegeschreven maar het hedendaagse denken trekt affect breder als iets dat ontstaat tussen twee entiteiten (die kunnen menselijk en niet-menselijk zijn). Het gaat om een intensiteit die van het ene naar het andere 'lichaam' overgaat en kan verbonden worden aan de noties performativiteit en lichaam/belichaming (voor alle kunstdisciplines gaat dit op).

Een tweede gerelateerd begrip is 'agency', letterlijk macht, kracht, bemiddeling, de mogelijkheid (aan te zetten tot) handelen. Hierbij is het uitgangspunt dat kunstwerken de potentie hebben om mensen te beïnvloeden, aan te zetten tot handeling en actie. Kunstwerken worden dan niet in de eerste plaats of

uitsluitend als een object van schoonheid gezien of als drager van betekenis, maar als een actor die functioneert in een netwerk van sociale relaties, waarbij de beschouwer reageert en optreedt alsof zij met levende entiteiten te maken hebben en niet met 'dode' materie. Door de hele geschiedenis heen en over de hele wereld hebben mensen kunstwerken en culturele artefacten (inclusief architectuur) behandeld alsof ze levende wezens zijn: ze praten tegen hen, worden verliefd op hen, ze kussen of slaan de objecten en ze beschadigen en vernietigen ze. De werken/objecten hebben dus blijkbaar de macht om mensen te beïnvloeden en tot handelen aan te zetten. Dit gebeurt mede door toedoen van het materiaal/de materie zelf.

Een van de voorbeelden is: Teresa Margolles (Mexico 1963), *Vaporización* (2002), een werk waarin de bezoeker zich in een mist begeeft die afkomstig is van water en zeep gebruikt om de lichamen te wassen van mensen in een mortuarium in Mexico. Dichterbij een materiaal kun je niet komen, het omringt je en je ademt het in. Wat doet dat met de beschouwer?

Literatuur: Caroline van Eck, Stijn Bussels (red.), *Levende Beelden. Kunst werken en kijken*. Leiden University Press 2011.

Tweede tweeluik: woensdag 11 mei 2022

3. Kunst en identiteit (Ik en de Ander)

Identiteit is een lastig begrip, iedereen heeft er mee te maken en heeft er ook wel een idee over, maar om het precies te is lastig. Identiteit is niet een vaststaand gegeven, er is niet zoiets als een wezenlijke identiteit. Wie we worden hangt deels af van onze omgeving en die verandert voortdurend onder invloed van allerlei politieke, sociale en culturele ontwikkelingen. Een ervan is de confrontatie met andere identiteiten en daarom veelal met andere normen en waarden. Beeldvorming en stereotypering spelen daarin een grote rol, het gaat in al die gevallen steeds om een positionering en de kunst speelt daarin een rol. Hoe fungeert die als markering van identiteit, als spiegel, als confrontatie, als bevraging?

Een mooi voorbeeld is Adrian Piper, *Self-Portrait Exaggerating my Negroid Features*, 1981. Dit laat niet zozeer zien hoe Piper eruit ziet maar zoals zij gezien, aangesproken en behandeld wordt. De inzichten over identiteit worden mede ontleend aan het boek *The Lies that Bind. Rethinking Identity* (2018) van Kwame Appiah.

Literatuur:

- Kwame Anthony Appiah, *The Lies that Bind. Rethinking Identity*. London, Profile Books 2018
- Tiffany Lethabo King, Jenell Navarro, Andrea Smith, eds. *Otherwise Worlds. Against Settler Colonialism and Anti-Blackness*. Durham/London, Duke U Press 2020
- Paul Verhaeghe, *Identiteit*. Amsterdam, De Bezige Bij 2014

4. Engagement

Ook engagement is een veelomvattend begrip. Iedereen weet zo'n beetje wat ermee wordt aangeduid maar wat het nu precies betekent is vaak lastig te vatten. Engagement wordt meestal geassocieerd met maatschappelijke betrokkenheid, maar daarmee is nog niets gezegd over het soort engagement. Met welke maatschappelijke groepering, klasse, politiek, of misstand engageert men zich en hoe uit zich dat engagement? Vele kunstenaars hebben door de eeuwen heen in woord en beeld heen blijk gegeven van hun betrokkenheid bij de problemen en uitdagingen van hun tijd en kennen we talloze getuigenissen in even zovele vormen, zeker in het heden. Wat zijn die ideeën over de rol van de kunst en de kunstenaar in onze maatschappij, gezien in de huidige context van mondiale verbindingen?

Engagement betekent letterlijk 'verbintenis' en wordt als term sedert de Tweede Wereldoorlog vanuit de existentiële ethiek gebruikt om aan te geven dat de mens betrokken dient te zijn bij de wereld waarin hij leeft. Er wordt vanuit gegaan dat de mens zich bewust is van zijn verantwoordelijkheid en er wordt van hen een visie verwacht op de gegeven menselijke situatie waarbij zij zelf ook dienen te kiezen. Dit engagement moet wel uit vrije wil geschieden. Vertaald naar de kunst toe betekent dit dat de kunstenaar in zijn werk blijk geeft van zijn betrokkenheid bij de tijdsproblemen.

Een voorbeeld is het werk van Patricia Kaersenhout, *The Soul of Salt*, 2016 waarmee als het om het materiaalgebruik gaat ook verwezen wordt naar college 1.

Literatuur: zie onder meer hoofdstuk 9 'Engaging the Global Present' In: Peter R. Kalb, *Charting the Contemporary: Art Since 1980*, London, Laurence King 2013 (pp. 218-249)

Derde tweeluik: zaterdag 17 september 2022

5. Verhalen vertellen

Mensen vertellen verhalen, zij vertellen die op een bepaalde manier, vanuit een (hun) perspectief en daarmee kleuren de verhalen ook. Verhalen worden verteld om tal van redenen, familieverhalen, overlevering, herkomstverhalen, vertellingen over historische gebeurtenissen, enzovoort. Kunstvormen kunnen ook als narratieven worden gezien.

Het narratief is onderhevig aan *focalisatie*, namelijk: de relatie tussen wie waarneemt en wat er wordt waargenomen kleurt het verhaal met subjectiviteit. Kortweg: wie is de verteller, wie doet de vertelling? Dat is geen neutrale persoon of objectieve instantie. De narratologie analyseert wat er wordt gezegd, door wie en hoe. Dit geldt ook voor de kant van de 'ontvanger', die evenmin een neutrale persoon is, interpreteert en het vertelde een eigen kleuring geeft.

Igloolik Isuma Productions, Video-still uit: *Nunavut, Our Land* 1995 (Documenta 11, 2002) Inuit soap gesitueerd rond midden 20e eeuw. Fictie gebracht als feit, als documentaire. Ook hier gaat op: hoe ziet iemand – hier de Inuit – zichzelf en hoe worden zij gezien (Zie ook college 3).

6. De band met traditie

Veel hedendaagse kunst laat een tweevoudige relatie met de wereld zien. Enerzijds verbindt ze zich met vormen van hedendaagse kunst rondom de globe (horizontale verbinding), anderzijds aan het teruggrijpen op tradities: lokale, oude cultuuruitingen, materialen, technieken, rituelen, gebruiken, praktijken en beeldtaal (verticale verbinding). Tradities worden overgeleverd van generatie op generatie maar evenzeer 'uitgevonden' (zie Eric Hobsbawm & Terence Ranger [ed.], *The Invention of Tradition*, 1983 > dwz het scheppen van een nationale identiteit en eenheid, zie ook Kwame Appiah) of opnieuw leven ingeblazen. Er zijn allerlei soorten tradities: doorgeven van cultureel erfgoed, kennis en praktijken, in religieuze setting het celebreren van goden en godinnen, heiligen, herdenken belangrijke nationale dagen (4 en 5 mei viering) of belangrijke personen uit de (nationale) geschiedenis, het overleveren van kunststijlen/praktijken van meester op leerling.

Dinh Q. Lê (g. 1968), Vietnamees-Amerikaanse multimedia kunstenaar, zie hieronder, past in zijn werk *Splendor and Darkness* in 1997, een oude weeftechniek uit Vietnam toe op fotomateriaal; het beeld hieronder toont de foto van een jong slachtoffer van de Rode Khmer en bestaat uit een weefsel van beeldmateriaal van sculpturen afkomstig uit de tempels van het district Tuol Sleng, Cambodja. Een oude weeftechniek wordt verbonden met zowel de oude cultuur van Cambodja als een zwarte episode uit de recente geschiedenis van Zuidoost Azië.

Vierde tweeluik: donderdag 13 oktober 2022

7. Natuur/Cultuur

In het westerse denken staat cultuur vaak in oppositie tot natuur. Veel hedendaagse kunst op allerlei plekken op de aarde reflecteert op een herpositionering van de mens ten opzichte van de natuur, op alles dat leeft maar ook op de relatie tot de 'niet-mens', zowel organisch als anorganisch.

Onder invloed van ecologische bewegingen, 'new materialism' en filosofen als Bruno Latour worden mens en natuur opgevat als deel uitmakend van één gezamenlijk systeem en zijn ze afhankelijk van onderling interacties op allerlei niveaus, van micro-organismen tot hele gemeenschappen. Om dit dualisme op te heffen gebruikt Latour het begrip Nature/Culture om de onderlinge samenhang ertussen aan te duiden, maar zijn voorkeur gaat uit naar de woorden 'world' en 'worlding' (cf. Donna Haraway), een vorm van in en met de wereld zijn. Veel hedendaagse kunst op allerlei plekken op de aarde reflecteert op een herpositionering van de mens ten opzichte van de natuur, op alles dat leeft maar ook op de relatie tot de 'niet-mens', zowel organisch als anorganisch.

Het werk *Riverbed* van Olafur Eliasson (Louisiana Museum of Modern Art, Denemarken 2014) maakt dit heel invoelbaar: een rivierbedding in een museum, bestaande uit 180 ton vulkanisch gesteente uit IJsland inclusief riviertje, maar zonder het erbij behorende leven van planten en dieren; het is een dode wereld, die de natuur slechts imiteert.

Literatuur

Kitty Zijlmans, 'Movement of Movements: Resilient Strategies in the 'Global South', in: Eliza Steinbock, Bram Ieven, and Marijke de Valck (eds.), *Art and Activism in the Age of Systemic Crisis. Aesthetic Resilience*. New York/London, Routledge 2021, pp.62-74

8. Wereldbeelden

Hoe brengt de mens de wereld in kaart? Hoe zien 'wereldbeelden' eruit? Het is de kracht is van kunst om de wereld ook anders te denken, andere verbanden te leggen, alternatieve configuraties neer te zetten. Hoe lezen kunstenaars de wereld? De wereld 'lezen' is zo oud als de mensheid en met dat lezen wordt betekenis gegeven, aan de omgeving, de natuur, aan sporen, aan gedrag van mens en dier. Onze wereld is steeds complexer geworden maar nog steeds 'lezen' we de wereld en geven we betekenis. Dat

doen we ook door het aanleggen van verzamelingen om greep te krijgen op de wereld, en door dingen te maken, door letterlijk te *verbeelden*. In zijn artikel 'World Pictures. Globalization and Visual Culture' (2011) geeft de Amerikaanse kunsttheoreticus W.J.T. Mitchell een mooie kijk op de manieren waarop wij de wereld ('the global') benoemen, zich uitstrekkend van het Latijnse woord 'globus' (iets ronds, te meten als geometrische vorm, als vorm door de mens gemaakt, als de *sum total* van alle levensvormen – dit ontleent Mitchell aan Wittgenstein), naar planetair (astronomisch, de aarde als deeltje van een sterrenconstellatie), kosmos (het universum, maar wel vanuit de aarde benaderd), wereld (universeel en specifiek tegelijkertijd, de wereld = onze planeet), en tot slot de aarde, terra, moeder aarde, maar ook weer specifiek gelokaliseerd. Dus van abstract naar steeds meer concreet, letterlijk aards.

Literatuur:

Felipe Fernández-Armersto, *Pathfinders. A Global History of Exploration*. New York/London, Norton 2007
Kitty Zijlmans, De wereld lezen. Webpublicatie Global Imagination (pdf beschikbaar).